

Dziedziak, Sylwia

Cmentarzysko kultury łużyckiej w Wieprzcu, pow. Zamość, woj. lubelskie

Archeologia Polski Środkowowschodniej 6, 222-243

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SYLWIA DZIEDZIAK

CMENTARZYSKO KULTURY ŁUŻYCKIEJ W WIEPRZCU, POW. ZAMOŚĆ, WOJ. LUBELSKIE*

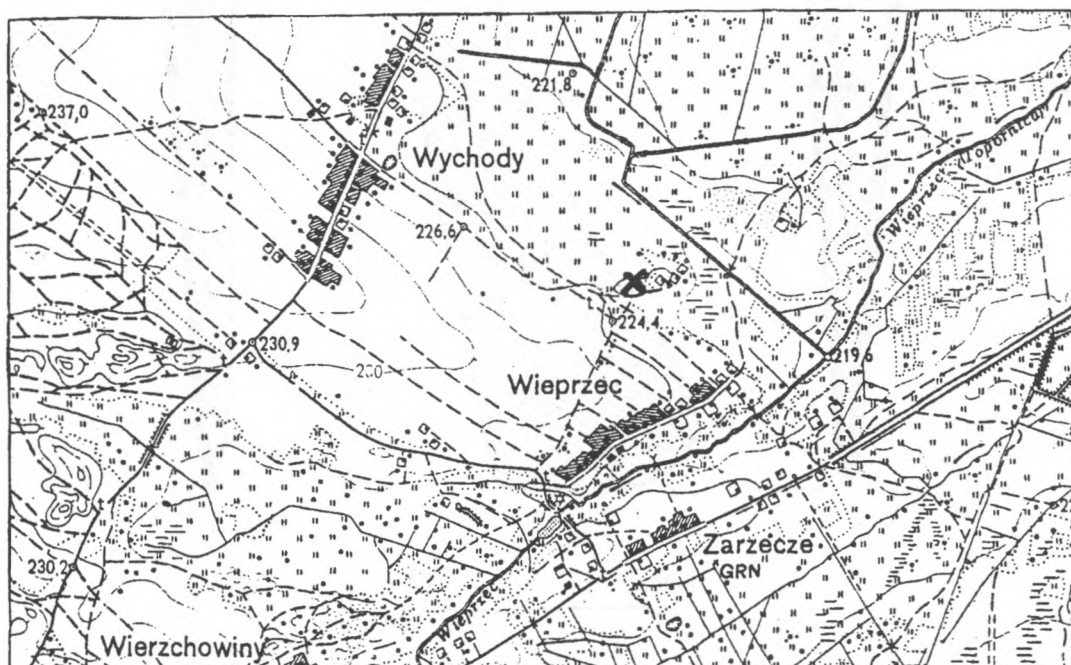
Cmentarzysko kultury łużyckiej (dalej KŁ) w Wieprzcu, stan. 1. zidentyfikował i zarejestrował w 1921 roku konserwator okręgu lubelskiego M. Drewko (1921, s. 183; S. Nosek 1957, s. 19), jednak jeszcze sprzed tego roku znane są pierwsze znaleziska odkrytych przypadkowo grobów popielnicowych. Po II wojnie światowej na terenie cmentarzyska w Wieprzcu nadal dokonywano przypadkowych odkryć, przede wszystkim w trakcie niekontrolowanej eksploatacji piasku do celów gospodarczych. W ten sposób uległa zniszczeniu centralna, zachodnia i północna część stanowiska a wraz z nią co najmniej kilkadziesiąt grobów. Wynikiem tego były rozpoznawcze badania terenowe przeprowadzone na cmentarzysku wiosną 1965 roku pod kierunkiem S. Hoczyk z KA UMCS w Lublinie. W wyniku tych prac stwierdzono znaczne zniszczenie znajdującego się na piaszczystej wydmie stanowiska. W celu uratowania jego zachowanej części Archeologiczny Ośrodek Badawczo-Konserwatorski w Lublinie oraz Muzeum Okręgowe w Zamościu podjęły w latach 1981-1984 badania wykopaliskowe (L. Gajewski, A. Urbański 1981, s. 8-9; A. Urbański 1982, s. 8-9; A. Kutylowski, A. Urbański 1983, s. 17-18).

Cmentarzysko leży we wschodniej części wsi Wieprzec około 200 m. w kierunku północnym od drogi z Wieprzca do

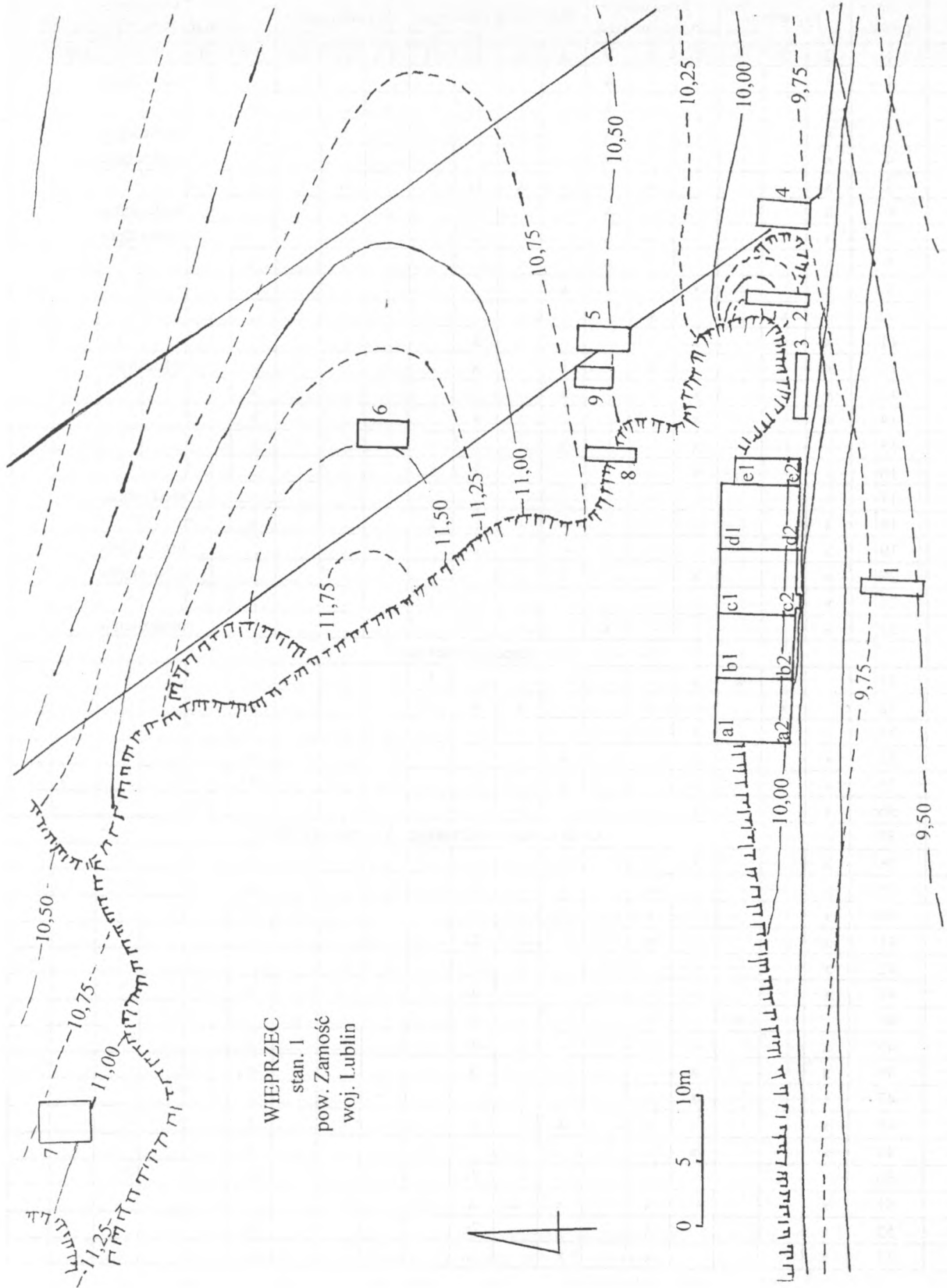
Wychodów. Położone jest na piaszczystym skłonie wzniesienia o wystawie południowej, na lewym brzegu rzeczki Topornicy, jednego z dopływów Łabuńki (na obszarze Pałodu Zamojskiego). Jest to miejsce najbardziej wyniesione w okolicy, otoczone podmokłym, nizinnym terenem łąkowym (ryc. 1).

Eksploracji poddano zachowaną południową i południowo-wschodnią część stanowiska i prowadzono ją w obrębie działek a_1-e_1 o powierzchni: a_1-d_1 : 5 x 5 m, a_1-e_1 : 2 x 4 m. W trakcie badań poszerzano wszystkie działki o 1 m w kierunku południowym (tworząc w ten sposób działki a_2-e_2) oraz założono 9 wykopów sondażowych (ryc. 2). Łącznie przebadano obszar 193 m² odkrywając 92 groby ludności kultury łużyckiej (ryc. 3) i 1 należący do kultury wielbarskiej z OWR, który wyłączono z niniejszego opracowania (por. A. Urbański 1988, s. 273-277). Znaleziono także dwa pucharki ulwóweckie (w sondażu nr 5) oraz 1504 luźne fragmenty ceramiki łużyckiej, nieliczne zabytki krzemienne, kamienne i metalo-

* Opracowanie jest skróconą wersją pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. A. Kokowskiego (UMCS Lublin 2000).

Ryc. 1. Wieprzec, stan. 1. Lokalizacja stanowiska.

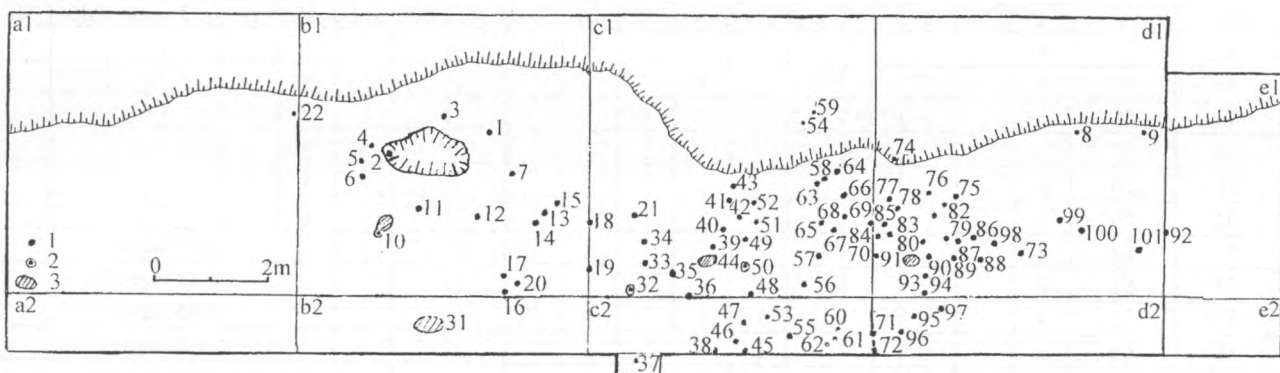
Ryc. 2. Wierpzeć, stan. I. Plan sytuacyjno-wysokościowy z lokalizacją wykopów.

Tab. 1. Wieprzec, stan. 1. Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej – zestawienie

Lp.	Nr grobu	Typ grobu				Obecność szczątków kost.			Płeć i wiek zmarłego				Wyposażenie			Typ naczynia pełniącego rolę popielnicy					
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1	1	x					x								nie dostępne						
2	2	x					x					x			x						
3	3	x					x								nie dostępne						
4	4	x					x								nie dostępne						
5	5	x				x			x	2x			x		x	x					
6	6	x					x								nie dostępne						
7	7	x					x								nie dostępne						
8	8	x					x								x						
9	9	x			x			x													x
10	10		x			x															x
11	11	x			x					x								x			
12	12	x				x		x		x					nie dostępne						
13	13	x			x			x							x						
14	14	x			x					x					x						
15	15	x			x			x							x						
16	16	x			x					x					x						
17	17	x					x								nie dostępne						
18	18	x			x						x				x						
19	19	x					x								nie dostępne						
20	29	x			x			x							nie dostępne						
21	21	x			x						x				x						
22	22	x					x								nie dostępne						
23		numery pominięte																			
24	31			x	x						x										
25	32		x			x			x	x					x						
26	33	x			x				x						x						
27	34	x			x			x							x						
28	35	x			x			x							x						
29	36	x			x				x							x					
30	37	Grób kultury wielbarskiej (A. Urbański 1988)																			
31	38	x			x			x							x						
32	39	x				x		x		x					x						
33	40	x				x				x					x						
34	41	x				x				2x					x						
35	42	x					x														x
36	43	x			x					x					x						
37	44			x		x			x	x				x							
38	45	x			x					x					x						
39	46	x			x					x					x						
40	47	x			x			x							x						
41	48	x				x		x		x					x						
42	49	x			x						x				x						
43	50		x			x				2x					x						
44	51	x				x		x	x	x											x
45	52	x				x				2x					x						
46	53	x				x		x		x					x						

Lp.	1	2	3	4	4	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	19	19	20
47	54	x			x					x					x					
48	55	x			x			x							x					
49	56	x			x				x						x					
50	57	x			x					x				x	x					
51	58	x			x					x					x					
52	59	x			x			x							x					
53	60	x			x					x						nieostępne				
54	61	x			x			x								nieostępne				
55	62	x			x					x						nieostępne				
56	63	x			x					x						nieostępne				
57	64	x			x			x								nieostępne				
58	65	x			x			x					x		x					
59	66	x			x					x					x					
60	67	x			x			x							x					
61	68	x			x					x								x		
62	69	x			x					x					x					
63	70	x			x					x				x					x	
64	71	x			x			x							x					
65	72	x			x			x							x					
66	73	x			x					x					x					
67	74	x			x					x					x					
68	75	x			x					x			x		x					
69	76	x				x				x					x					
70	77	x			x				x						x					
71	78	x			x			x												x
72	79	x					x								x					
73	80	x			x				x						x					
74	81	x			x			x							x					
75	82	x			x					x					x					
76	83	x			x					x								x		
77	84	x			x					x								x		
78	85	x			x					x					x					
79	86	x			x					x					x					
80	87	x			x				x						x					
81	88	x			x					x					x					
82	89	x			x					x					x					
83	90	x			x					x					x					
84	91			x	x				x											
85	92	x					x					x						x		
86	93	x			x					x					x					
87	94	x			x					x					x					
88	95	x			x			x							x					
89	96	x			x					x						x				
90	97	x			x					x			x					x		
91	98	x			x					x					x					
92	99	x			x			x							x					
93	100	x			x					x					x					
94	101	x			x					x					x					

1 – numer grobu, 2 – grób popielnicowy, 3 – grób popielnicowy obsypany resztkami stosu, 4 – grób jamowy, 5 – grób jednostkowy, 6 – grób zbiorowy, 7 – grób symboliczny, 8 – kobieta, 9 – mężczyzna, 10 – dziecko, 11 – osobnik niekreślony, 12 – przykrywa, 13 – przystawka, 14 – zabytek metalowy, 15 – naczynie wazowate, 16 – naczynie jajowate, 17 – misa, 18 – kubek, 19 – pucharek, 20 – naczynie o niestalonym typie.

Ryc. 3. Wieprzec, stan. 1. Plan wykopaliska z rozmieszczeniem poszczególnych grobów (1 – grób popielnicowy, 2 – grób popielnicowy obsypany resztkami stosu, 3 – grób jamowy).

we, a także niewielką ilość drobnych fragmentów ceramiki ze starszych okresów epoki brązu i okresu wczesnego średniowiecza. W opracowaniu uwzględniono również dwie popielnice pochodzące z przypadkowych odkryć przed 1939 rokiem. Opis poszczególnych obiektów grobowych przedstawiono w poniższym ujęciu tabelarycznym (tab. 1). Wykorzystano także wyniki analizy antropologicznej wykonanej przez W. Kozak-Zychman (KA UMCS) oraz A. Śmiszkiewicz-Skwarską i H. Stolarczyka (KA UŁ).

Wszystkie groby wkopane były w calec na głębokości od 60 do 90 cm, (brak bliższych danych głębokości zanotowano tylko w przypadku 6 grobów), przy czym trzeba zaznaczyć że głębokość zwiększała się w kierunku południowym, zgodnie ze spadkiem terenu. W trakcie odłaniania kolejnych pochówków zidentyfikowano i zadokumentowano 4 obiekty w postaci jam wkopanych w calec. Informacje na ich temat są niekompletne z powodu niedostępności części dokumentacji polowej. Jamy te zlokalizowane są na obrzeżach cmentarzyska od strony południowo-wschodniej i południowo-zachodniej. Trzy z nich (nr 1, 2, 3) wyróżniono na głębokości 90 cm i sięgały one odpowiednio do 160 cm, 130 cm, 170 cm. Ich wypełnisko stanowił szarosiwy piasek, w którym znaleziono niewielką ilość drobnych fragmentów ceramiki łuzycyckiej oraz starszej trzcinieckiej. Strop jamy nr 4 znajdował się natomiast na głębokości 58 cm i sięgała ona do 100 cm. W wypełnisku tej jamy znajdował się szarosiwy piasek z zawartością popiołu i małej ilości węgla drzewnych oraz drobnych fragmentów ceramiki. W jego obrębie wyróżniono dodatkowo wyraźne zaciemnienie utworzone przez warstwę spalenizny (bardzo ciemny piasek z dużą zawartością węgla drzewnych). Wynik analizy materiału ceramicznego pochodzącego z tych obiektów sugeruje ich związek ze starszym osadnictwem bezpośrednio poprzedzającym funkcjonowanie cmentarzyska. Trudno jednak mówić tutaj o funkcji tych jam, głównie ze względu na niedostateczną ilość informacji, przede wszystkim dotyczących lokalizacji fragmentów ceramiki w obrębie poszczególnych obiektów. Kształt wszystkich jam wska-

zuje na ich naturalne pochodzenie (ślady po korzeniach drzew), co w połączeniu z możliwością lokalizacji ceramiki jedynie w stropach tych obiektów wydaje się być prawdopodobne.

ANALIZA MATERIAŁU

Metale

Wyroby metalowe na cmentarzysku w Wieprzcu wystąpiły w niewielkich ilościach. Dotyczy to zarówno zespołów grobowych jak i znalezisk luźnych. Zabytki brązowe znalezione w grobach jako element wyposażenia to drobne ozdoby w postaci kółeczek i skrętów z cienkiego drutu oraz paciorka z brązowej blaszki zwiniętej w tulejkę (por. ryc. 13 a-e) form powszechnych w epoce brązu. Wyroby te nie posiadają cech charakterystycznych, które pozwoliłyby ustalić dokładniejszy czas ich występowania. Podobnie trudno ustalić bliższą chronologię brązowej, niezdobionej bransolety znalezionej luźno w warstwie kulturowej. Wykonano ją z grubego drutu o końcach ściętych i założonych na siebie (por. ryc. 13 f). Ozdoby takie zdaniem W. Blajera (1999, s. 54) występowały zarówno w początkach epoki brązu jak i w okresie halsztackim.

Ceramika

Wyroby ceramiczne stanowią najliczniejszą grupę wśród zabytków ruchomych pochodzących z cmentarzyska. Do grupy tej należy 90 naczyń (kompletnych i zrekonstruowanych), pochodzących z grobów z włączeniem do nich pułcharków z sondaża nr 5 oraz 1504 inne fragmenty ceramiki znalezione zarówno poza wydzielonymi grobami w warstwach kulturowych, jak i na powierzchni stanowiska oraz w wykopach sondażowych. Materiał luźny można traktować jako pochodzący ze zniszczonych grobów, z powodu dużego stopnia zniszczenia jakiemu uległo stanowisko.

W zbiorze tym wyróżniono (tab. 2) 161 fragmentów charakterystycznych pochodzących z wylewów naczyń, załomów na brzuscu, den uch lub ich ułamków oraz dwa fragmenty zidentyfikowane jako stopki glinianych ptaszków (J. Głosik 1957, s. 200-201).

Tab. 2. Wieprzec, stan. 1. Frekwencja charakterystycznych ułamków naczyń znalezionych luźno na stanowisku.

Rodzaj fragmentu	Ilość	%
wylewy	106	65,83
załomy brzuśców	31	19,25
załomy brzuśców	13	8,07
dna	15	9,31
ucha	7	4,34
stopki glinianych ptaszków	2	1,24
Razem	161	100

Całość materiału ceramicznego poddano wieloaspektowej analizie (typologicznej i technologicznej), którą przeprowadzono oddzielnie w obrębie naczyń pochodzących z grobów, a następnie w obrębie zbioru fragmentów luźnych. Przeanalizowano także ornamentykę i detale zdobnicze naczyń w celu precyzyjniejszego ustalenia chronologii cmentarzyska. Wątki zdobnicze bowiem dadzą się umieścić w węższych przedziałach czasowych niż same formy naczyń.

TYPOLOGIA

Klasyfikacji typologicznej dokonano w oparciu o schematy T. Węgrzynowicz (1973, s. 30-41) i K. Szamałka (1987, s. 52-61), wykorzystując nie tyle oba te podziały ile ich kryteria (funkcję, formę i proporcje naczyń). Poza typami uwzględnionymi w powyższych schematach wyróżniono dodatkowo typ pucharków ulwóweckich. Typy naczyń, które wystąpiły na cmentarzysku w Wieprzcu to: I naczynia wazowate, II garnki jajowate, III misy, IV kubki, V pucharki. Przypisano do nich 84 naczynia (93,3%). Pozostałych sześciu naczyń (6,7%) nie udało się zidentyfikować pod względem typologicznym. Warunkowo zaliczono do poszczególnych typów 72 fragmenty luźne w celach porównawczych, jednak wynik tej klasyfikacji nie jest miarodajny i jako taki nie zostanie uwzględniony we wnioskach podsumowujących analizę.

1. Naczynia wazowate

Zaliczone do tego typu naczynia wydzielono na podstawie proporcji: $R1$ (średnica wylewu) < $R2$ (średnica największej wydętości) i H (wysokość naczynia). Naczynia te są stosunkowo wąskootworowe, mają wysoką cylindryczną lub zwężającą się ku górze szyję i dwustożkowaty lub baniasty brzusiec. Dna są najczęściej płaskie, rzadko nieznacznie wklęsłe lub wypukłe, w różnym stopniu wyodrębnione. Część naczyń posiada po dwa małe uszka zlokalizowane na przejściu szyi w brzusiec. Takie dwuuche naczynia wazowate są bardzo często nazywane w literaturze amforami. W niniejszym opracowaniu pominięto to określenie ze względu na formalne odpowiedniki „amfor” występujące wśród naczyń wazowatych pozbawionych uch.

Naczynia wazowate pojawiają się już w końcu III okresu epoki brązu i trwają przez cały czas istnienia kultury lużyckiej. Najwcześniej datowane są naczynia zdobione ornamentem

rytych kresek w układzie poziomym i pionowym (por. ryc. 8 g). Podobnie wczesną metrykę mają formy zdobione ornamentem ukośnych, płytkich żłobków (najczęściej dość szerokich) znajdujących się na największej wydętości brzuśca. Naczynia tak zdobione datowane są na podstawie licznych analogii z grupy środkowopolskiej i mazowiecko-podlaskiej na schyłek III i IV okresu epoki brązu (por. ryc. 4 b, 5 f, 7 b) (J. Dąbrowski, A. Gardawski 1979, s. 98; J. Miśkiewicz 1968, s. 143, 146; T. Węgrzynowicz 1963, s. 21-25; 1968, s. 244; 1970, s. 71; 1973, s. 53-54). W IV okresie epoki brązu występują również naczynia wazowate z chropowatą dolną częścią brzuśca i wygładzoną częścią przydenną (J. Miśkiewicz 1968, s. 143) (por. 5 f, 6 a, d, f, 9 f). Z tego okresu pochodzi także naczynie nr 99 (por. ryc. 12 a), zdobione ornamentem ukośnych żłobków tworzących nieregularną kratę na uprzednio schropowanej powierzchni (T. Węgrzynowicz 1970, s. 72; 1973, s. 34).

Ornament ukośnych, płytkich żłobków, charakterystyczny dla IV okresu epoki brązu zanika na przełomie IV/V (J. Dąbrowski, A. Gardawski 1979, s. 98). Z końca epoki brązu i początku epoki żelaza pochodzą naczynia zdobione różnymi, ukośnymi żłobkami i odciskami stempelka (por. ryc. 8 a, 10 k) (M. Gedl 1989, s. 639). Na jednym z nich czytelne są starsze reminiscencje w postaci potrójnie przekłutych pseudouszek, które zwykle łączy się z IV okresem (T. Węgrzynowicz 1973, s. 55; J. Niedźwiedz 1999, s. 112). Analogicznie datowana jest popielnica nr 77 (por. 10 b) zdobiona rytymi liniami tworzącymi układ „krokiewkowy” (J. Miśkiewicz 1968, s. 143). Naczynie to ma swoje odpowiedniki w grupie tarnobrzeskiej datowane na Ha C przez K. Moskwę (1976, s. 70; S. Czopek 1997b, s. 78-81). Do typu naczyń wazowatych zaliczono 65 naczyń oraz warunkowo 30 luźnych fragmentów (wylewów, załomów na brzuścu i den).

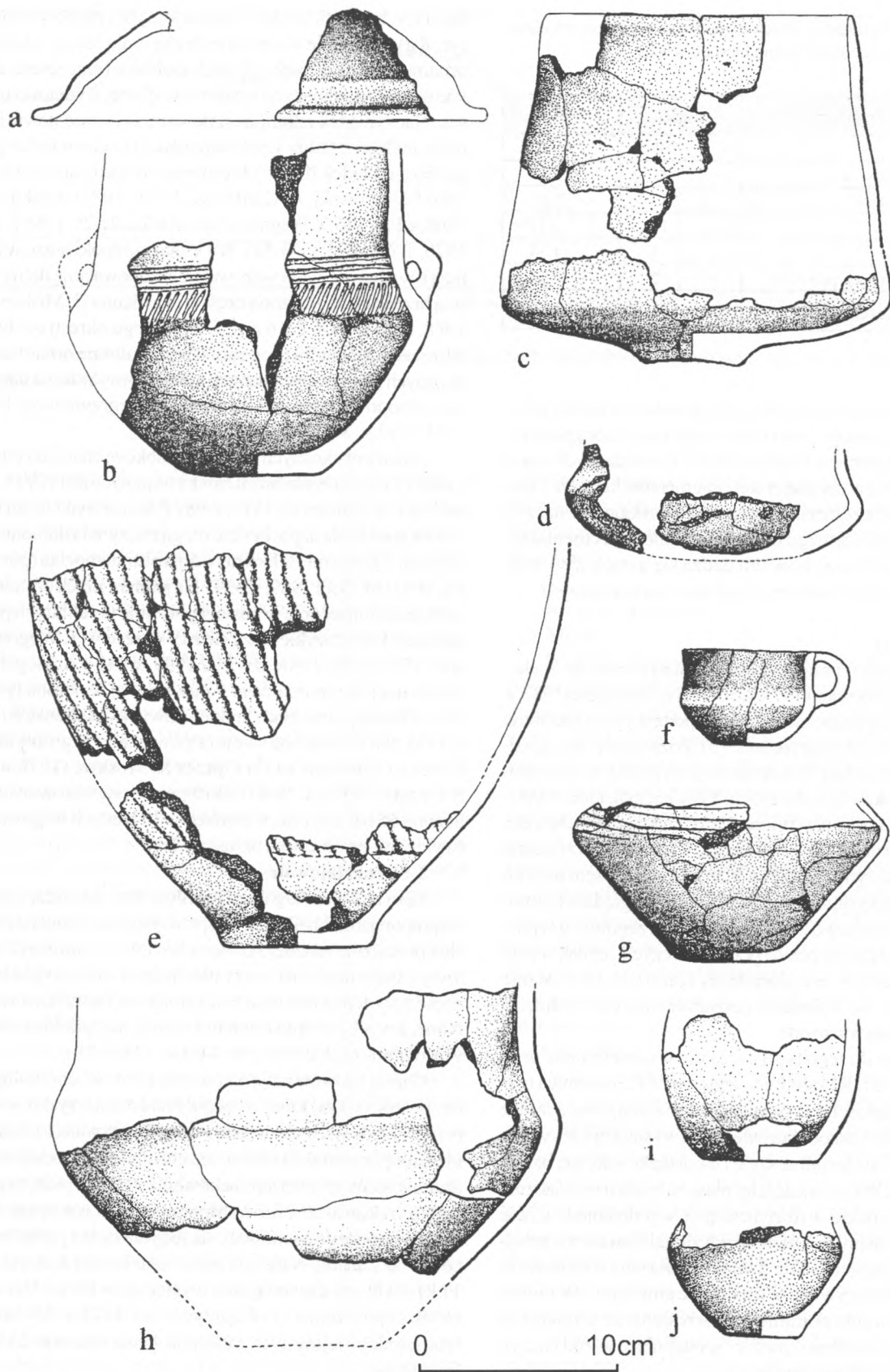
2. Garnki jajowate

Są to naczynia łagodnie profilowane, charakteryzujące się proporcjami $R1 > R2 < H$. Grupa ta obejmuje wszelkie formy chropowate na całej powierzchni lub co najmniej do połowy całego naczynia, wszystkie jednak mają wygładzoną część przydenną brzuśca. Naczynia te są bezuche, nie zdobione, z wychyloną na zewnątrz szyjką oraz płaskie i dobrze wyodrębnione dna (por. ryc. 4 e, 6 c, 11 k, 12 h).

Garnki jajowate mają najmniejszą wartość chronologiczną spośród typów, które wystąpiły na cmentarzysku w Wieprzcu. Przed wszystkim formy te są długotrwałe, a co za tym idzie nieprzydatne do określania chronologii. Dodatkowym utrudnieniem jest stan ich zachowania: tylko w jednym przypadku zrekonstruowano kompletny kształt naczynia, z pozostałych naczyń zachowały się jedynie dolne partie brzuśców wraz z dnami. Naczynie zachowane kompletnie (por. ryc. 11 k) ma formę esowatą, jaka występuje w końcu III i w IV okresie epoki brązu (T. Węgrzynowicz 1973, s. 55-56). Do typu garnków jajowatych zaliczono 4 naczynia oraz 23 luźne fragmenty.

3. Misy

Naczynia te charakteryzują się proporcjami: $R1 > R2$, natomiast ich wysokość jest co najmniej dwa razy mniejsza od

Ryc. 4. Wieprzec, stan. 1. Naczynia (popielnice) z grobów: 2 (a – popielnica, b – przystawka), 5 (c, e – popielnice, d – przystawka), 11 (f), 8 (g), 13 (h), 9 (i), 16 (j). Rys. Zbigniew Jeliński.

średnicy wylewu. Misy są nie zdobionymi, bezuchymi i szerokooworowymi formami o półkulistym lub profilowanym brzuścu i wylewie prostym lub wygiętym na zewnątrz.

Są one słabym wyznacznikiem chronologicznym ze względu na długi okres ich występowania, zwłaszcza w przypadku misy półkulistej pełniącej rolę przykrywy kubka stożkowego (por. ryc. 11 e). O tego rodzaju misach wiadomo jedynie tyle, iż nie występują na wczesnołużyckich stanowiskach z obszaru szeroko pojętej grupy wschodniej (T. Węgrzynowicz 1968, s. 244). Misy profilowane z kolei pojawiają się na lużyckich stanowiskach na wschód od Wisły już u schyłku III okresu i trwają przez cały IV okres epoki brązu (T. Węgrzynowicz 1968, s. 244; 1973, s. 57-58), są więc nieco lepszym wyznacznikiem chronologicznym. Misa tego rodzaju na cmentarzysku w Wieprzcu daje się pewnie wydatować, gdyż pełni rolę przykrywy dla popielnicy zdobionej ornamentem ukośnych żłobków (por. ryc. 4 a).

W typie mis znalazły się dwa naczynia pełniące rolę przykrywy dla popielnic oraz zaliczono tu warunkowo 17 luźnych fragmentów ceramiki.

4. Kubki

Zasadniczym kryterium wyodrębnienia tego typu naczyń jest obecność taśmowatego uszka zlokalizowanego przy wylewie, nie wystającego ponad jego krawędź. Proporcje kubków charakteryzują się następującą zależnością: $R_2 < R_1 > H$ lub $R_1 < R_2 > H$. Wyróżniono tu kubki esowate (por. ryc. 4 f, 7 f, 8 h, 9 c, k, 10 h, i, 11 l) i stożkowe (por. ryc. 11 f, m.), których kryterium podziału stanowi profil naczyń.

Kubki są drugą pod względem częstości występowania grupą naczyń. Zarówno esowate jak i stożkowe są formami długotrwałymi podobnie jak misy. Kubki stożkowe występują na stanowiskach lużyckich w zespołach z naczyniami o bardzo zróżnicowanej chronologii: od IV okresu epoki brązu po okres halszacki. Kubki profilowane natomiast pojawiają się w zespołach równoległe do ostroprofilowanych naczyń wazowatych oraz pucharków ulwóweckich. Przeżywają się one do schyłku epoki brązu lub początku epoki żelaza. Również w ich przypadku, podobnie jak u naczyń wazowatych, lepszą wskazówką chronologiczną jest ornament. Ukośne, płytkie żłobki sugerują związek z IV okresem (por. ryc. 8 h) natomiast skośne, niemal pionowe żłobki i odciśnięcie stempelka wskazują na schyłek V okresu epoki brązu lub początek okresu halszackiego (por. ryc. 11 l).

Do tego typu zaliczono grupę 10 naczyń oraz warunkowo dwa luźne fragmenty (ucha wraz z fragmentem wylewu).

5. Pucharki

Naczynia te to niewielkie formy ceramiczne na wysokiej nóżce z ostrym załomem na brzuścu i szyją uformowaną cylindrycznie lub rozchyloną na zewnątrz. Zdobione są ukośnymi, płytkimi żłobkami znajdującymi się na największej wydatości brzuśca. Pucharki posiadają zazwyczaj taśmowate uszko zajmujące przestrzeń od wylewu do dolnej partii szyi. Do tego typu zaliczono 3 naczynia (3,3%): dwa klasyczne okazy ulwóweckie (por. ryc. 12 i, j) oraz jeden z pogranicza pucharków i kubków wykazujący jednakże więcej cech cha-

rakterystycznych dla typu pucharków (por. ryc. 9 e). Część badaczy (m.in. T. Węgrzynowicz 1973, s. 59) zalicza jednak takie pośrednie formy do typu kubków.

Pucharki ulwóweckie wydatowano na podstawie analogii na IV i V okres epoki brązu (J. Głosik 1957, s. 200-201; T. Węgrzynowicz 1973, s. 59). Również w ich przypadku ornament jest ważną wskazówką chronologiczną.

TECHNOLOGIA

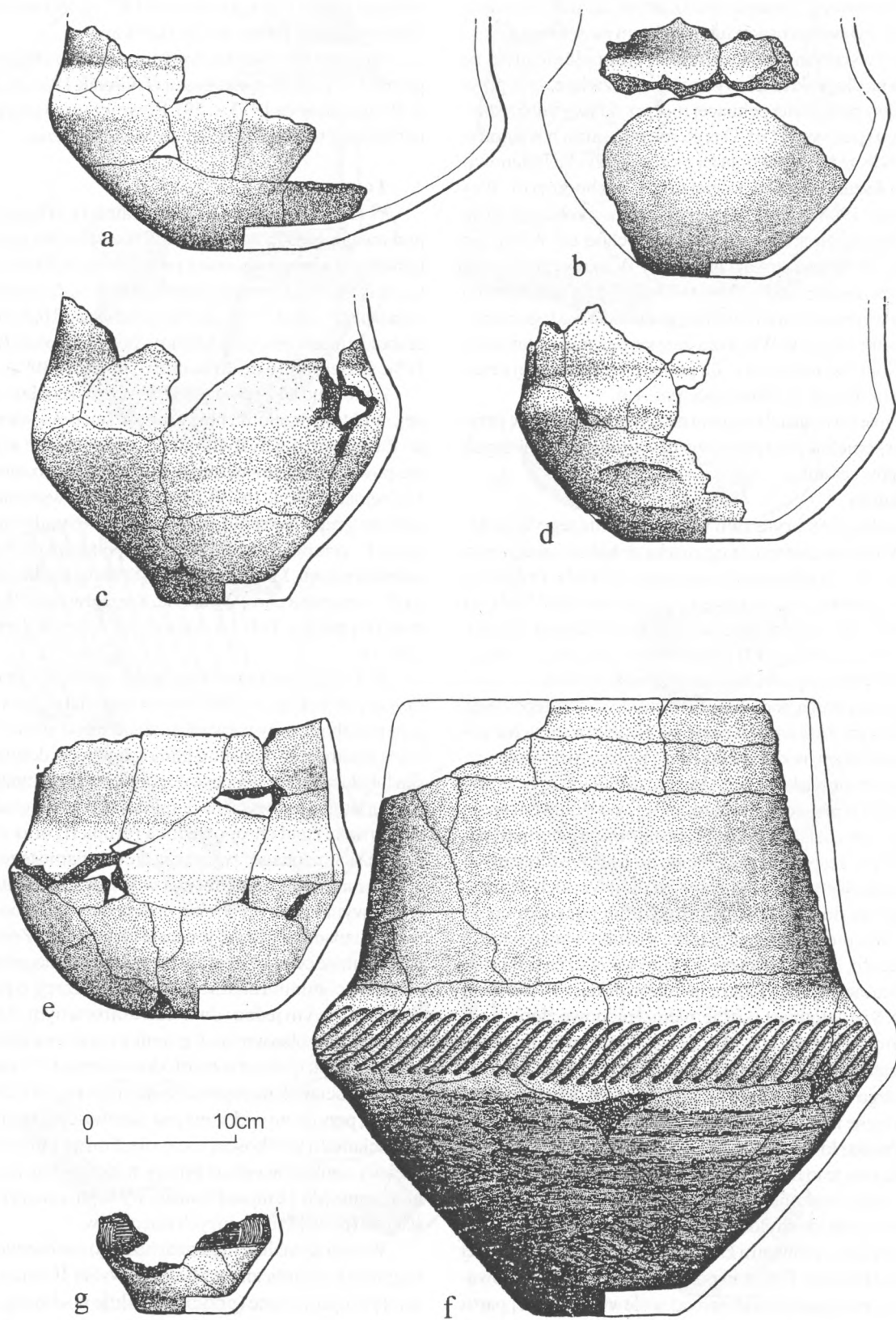
W analizie technologicznej ceramiki z Wieprzcu wzięto pod uwagę sposób wykończenia powierzchni zewnętrznej (gładzenie, chropowacenie), rodzaj domieszki schudzającej (piasek, tłuczeń kamienny), granulometrię domieszki (drobnoziarnista – do 0,5 mm, średnioziarnista od 0,5 do 1,0 mm, gruboziarnista – powyżej 1,0 mm), ilość domieszki (mała – do 10%, średnia od 10 do 30%, duża – powyżej 30%).

Zwrócono także uwagę na barwę powierzchni zewnętrznej, strukturę przełomu oraz grubość ścianek i jakość wypału. Za najbardziej dystynktywne cechy uznano wykończenie powierzchni zewnętrznych oraz rodzaj domieszki (por. L. Czerniak 1980, s. 16-19). Na tej podstawie wyróżniono dwie główne grupy technologiczne oraz dwie podgrupy. Są to: grupa I – ceramika gładkościenna, z podgrupami: I.A – z domieszką piasku, I.B – z domieszką tłuczni kamiennego; grupa II – ceramika chropowata, z podgrupami: II.A – z domieszką piasku, II.B – z domieszką tłuczni kamiennego (tab. 3).

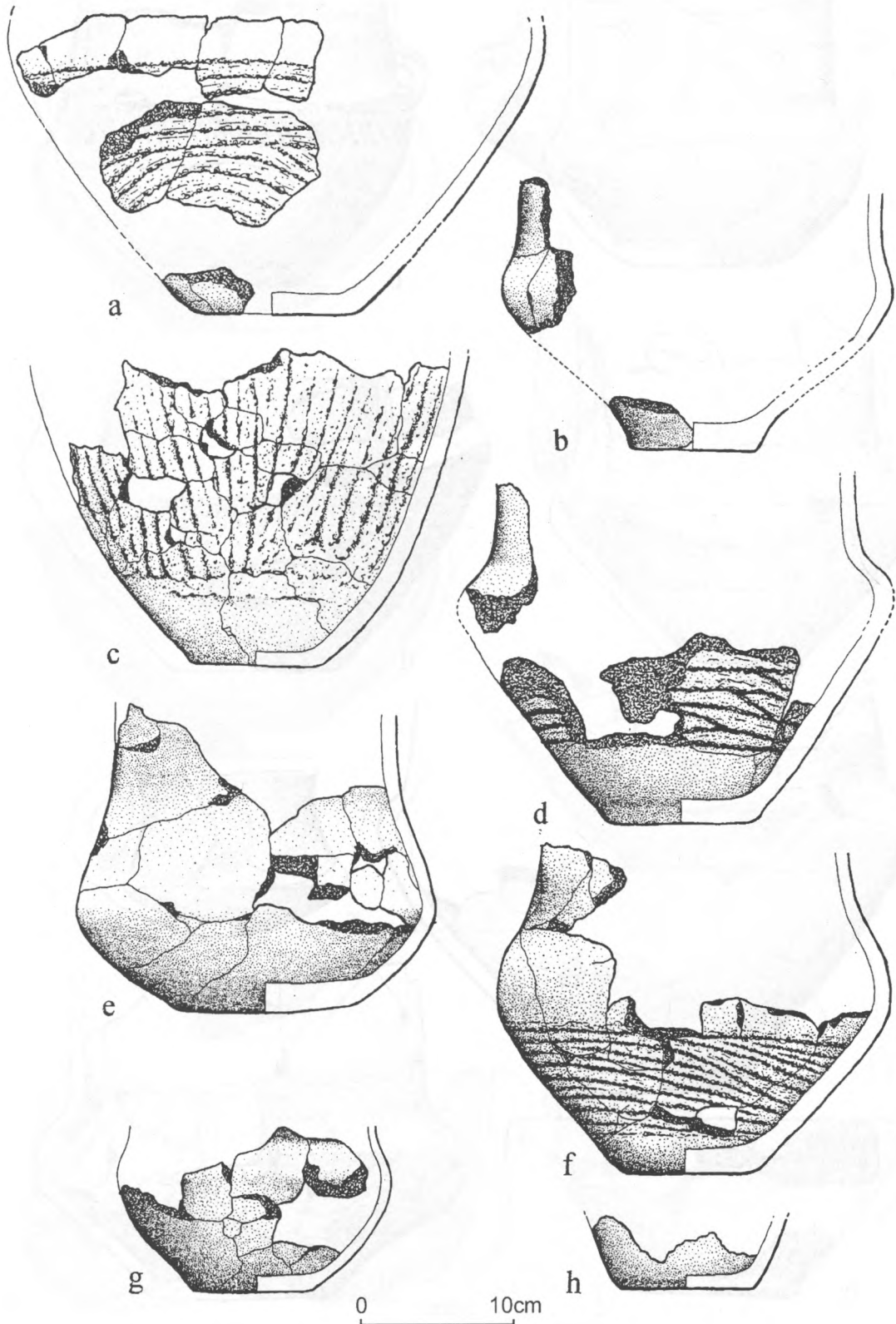
Pod względem technologicznym oba zbiory ceramiki (naczynia pochodzące z grobów oraz materiał masowy) wykazują podobne cechy niewiele różniąc się od siebie. Analizowaną ceramikę wykonano z gliny schudzonej domieszką piasku lub tłuczni kamiennego o zróżnicowanej granulacji i ilościach. Istotną jest wyraźna dominacja ceramiki gładkościennej (grupa I) nad chropowatą (grupa II) oraz przewaga tłuczni kamiennego, zwłaszcza drobnoziarnistego.

Ceramikę z cmentarzyska w Wieprzcu cechuje raczej dobry wypał poza niewielką ilością naczyń słabo wypalonych, rozpadających się w czasie eksploracji. Zdecydowanie dominuje ceramika barwy od jasnobrunatnej poprzez brudną do ciemnobrunatnej i brudno-szarej, o przełomie warstwowym jedno- dwu- lub trójbarwnym, najrzadziej zwartym jednobarwnym. Ceramika czerniona stanowi niewielki odsetek w obu zbiorach (odpowiednio 3,3% oraz 0,6%). Grubość ścianek naczyń zamyka się w przedziale od 5 do 14 mm, przy czym widoczna jest zależność pomiędzy grubością ścianek a wielkością naczynia. Formy mniejsze są najczęściej cienkościennie (do 6 mm), większe – najczęściej średniościennie (do 12 mm). Rzadziej występują naczynia grubościennie (pow. 12 mm) dużych rozmiarów.

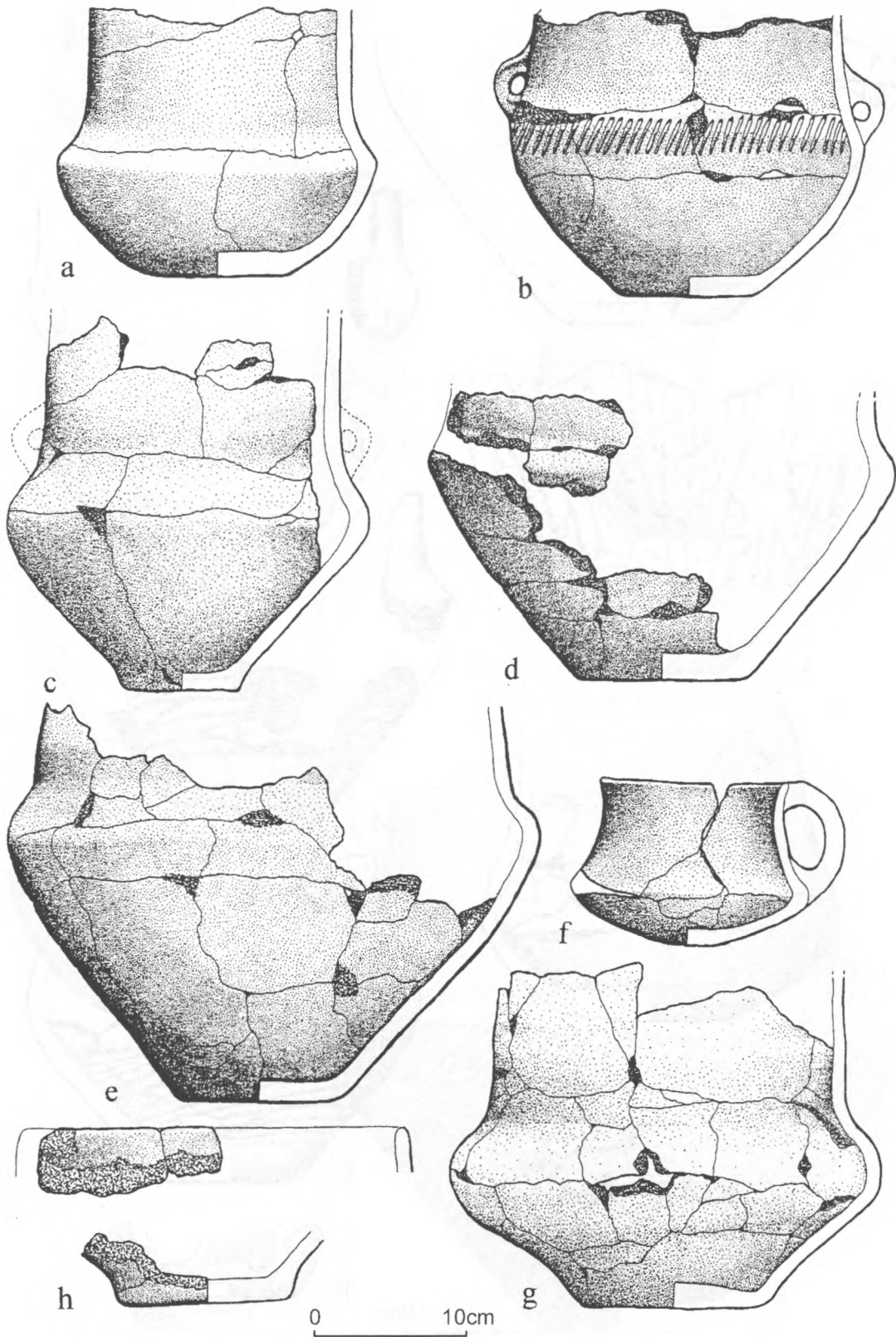
W trakcie analizy materiału luźnego zaobserwowano, że fragmenty ceramiczne grubości powyżej 10 mm są najczęściej chropowate (przypuszczalnie pochodzą z dużych naczyń wazowatych albo z dolnych partii brzuśca dużych lub bardzo dużych form wazowatych).

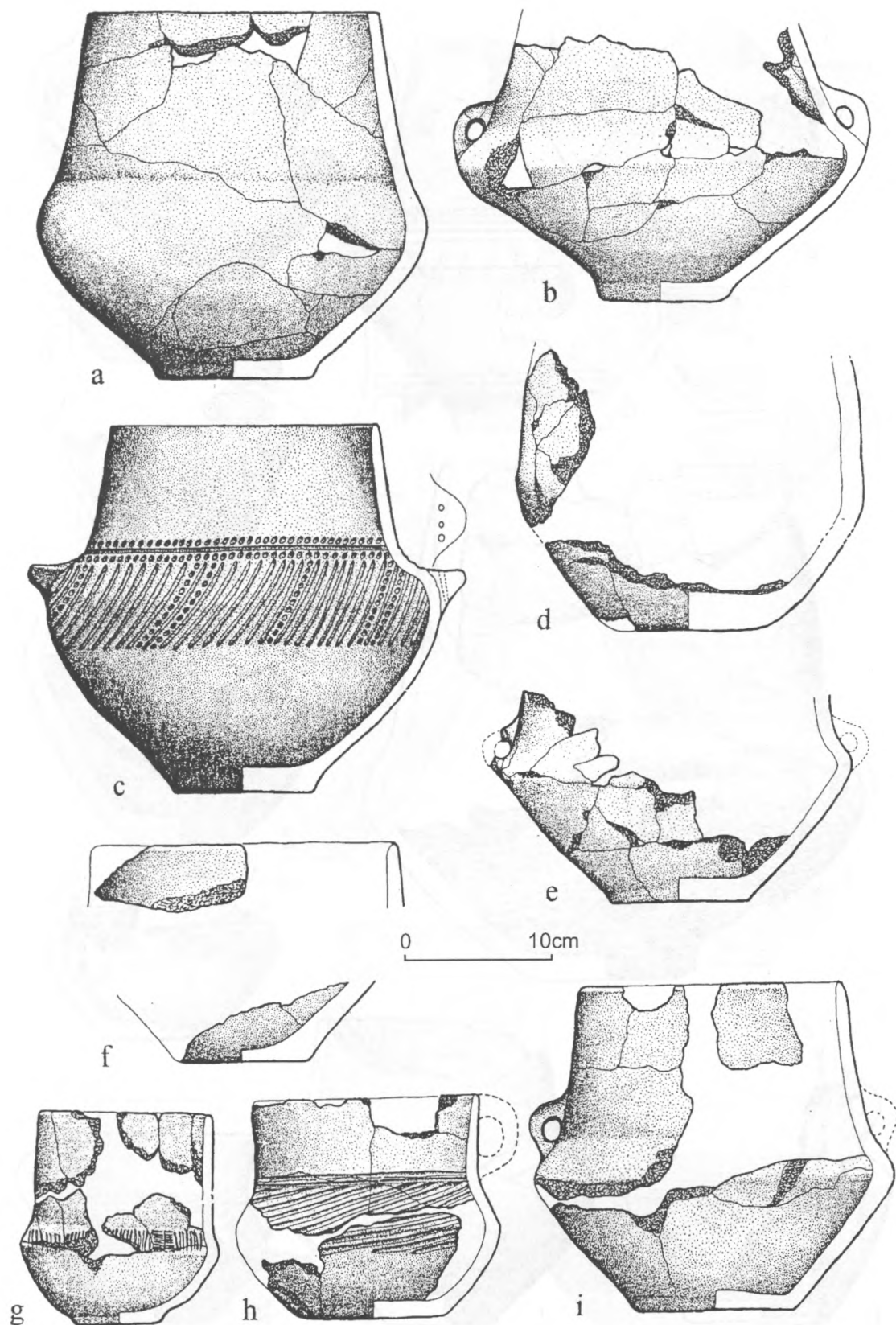
Ryc. 5. Wieprzec, stan. 1. Naczynia (popielnice) z grobów: 14 (a), 18 (b), 15 (c), 32 (d), 35 (e), 33 (f), 21 (g). Rys. Zbigniew Jeliński.

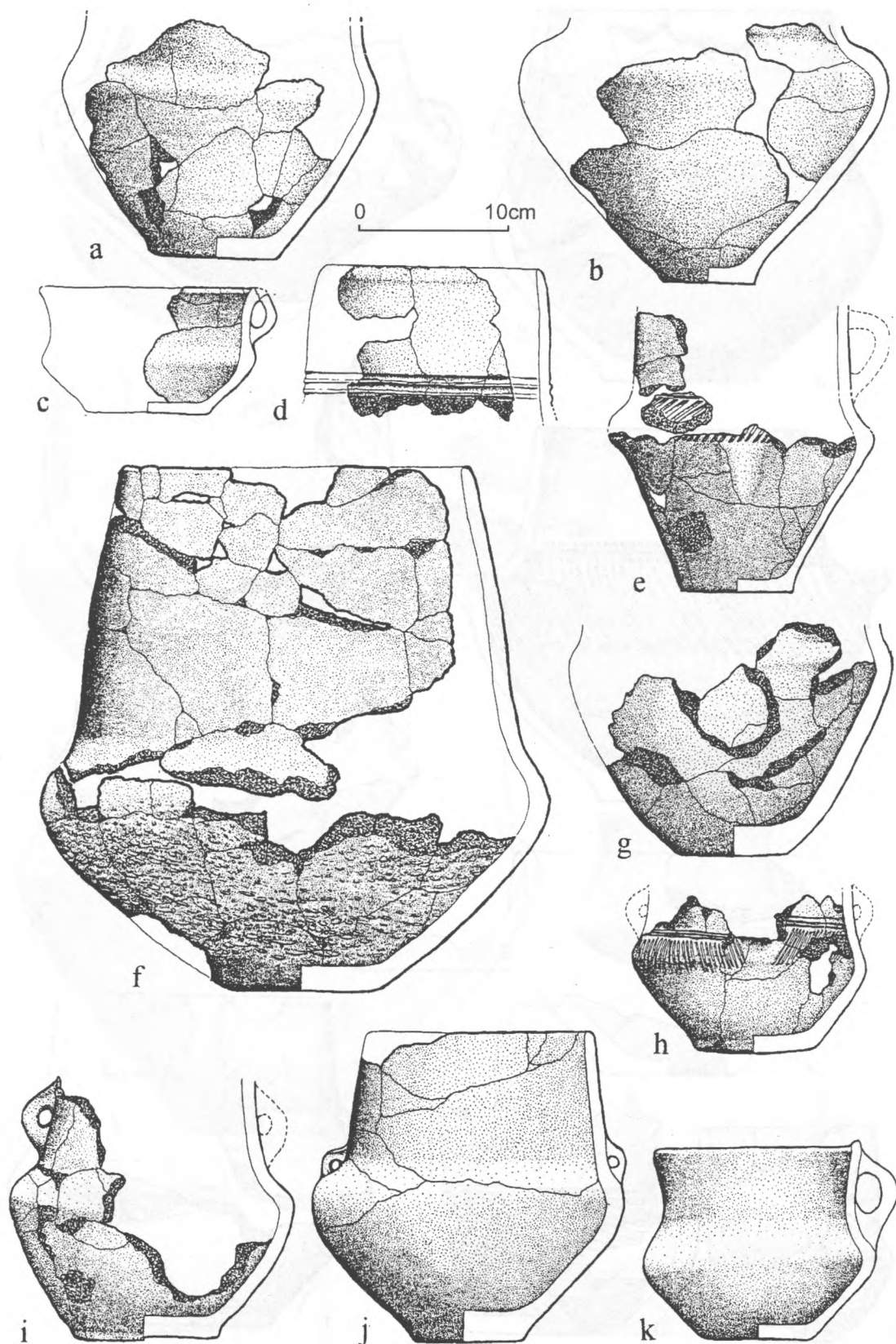
Ryc. 6. Wieprzec, stan. 1. Naczynia (popielnice) z grobów: 34 (a), 38 (b), 36 (c), 39 (d), 40 (e), 41 (f), 43 (g), 42 (h). Rys. Zbigniew Jeliński.

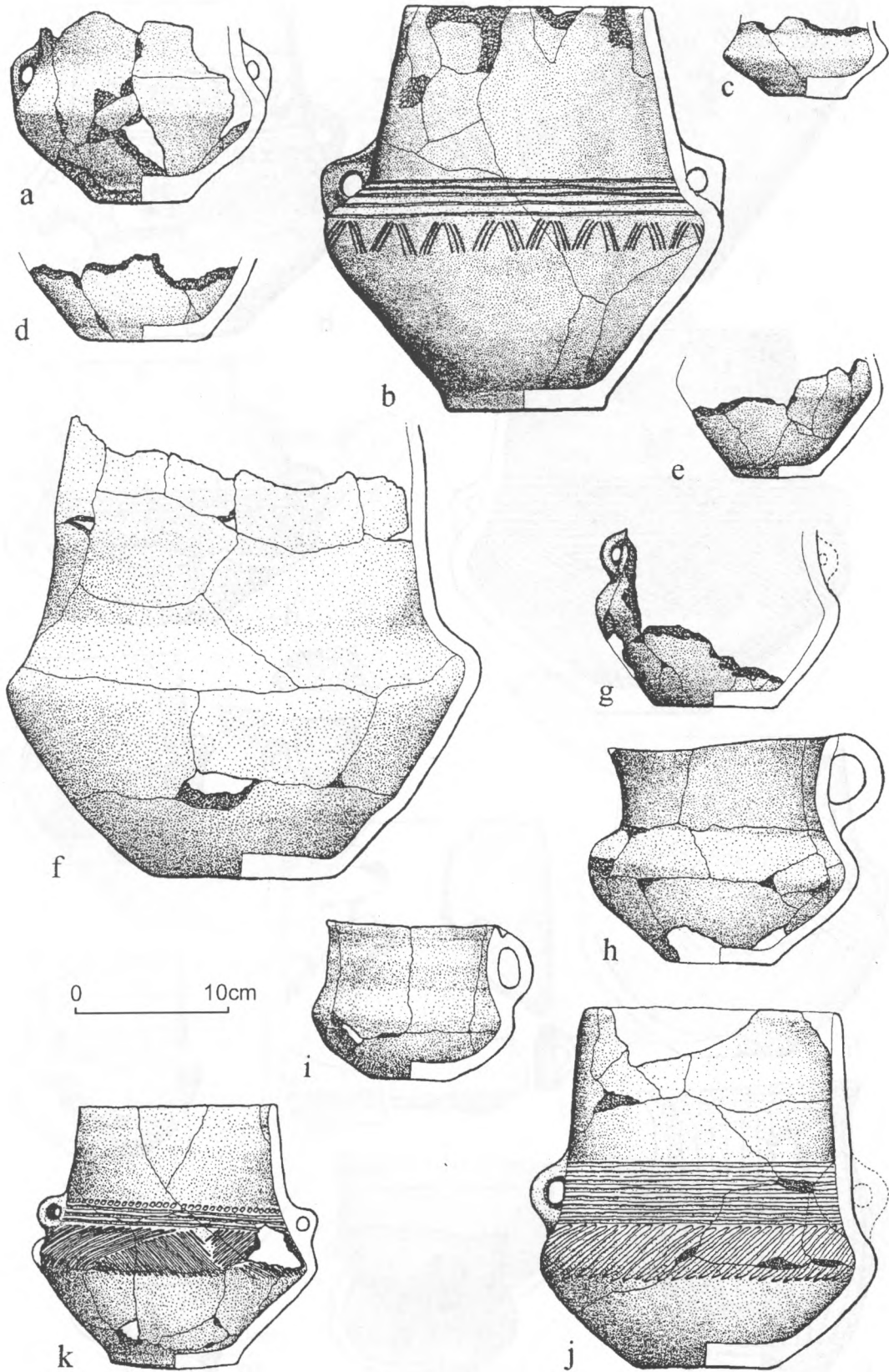
Ryc. 7. Wieprzec, stan. 1. Naczynia (popielnice) z grobów: 45 (a), 46 (b), 47 (c), 48 (d), 49 (e), 52 (f, g – popielnice), 50 (h). Rys. Zbigniew Jeliński.

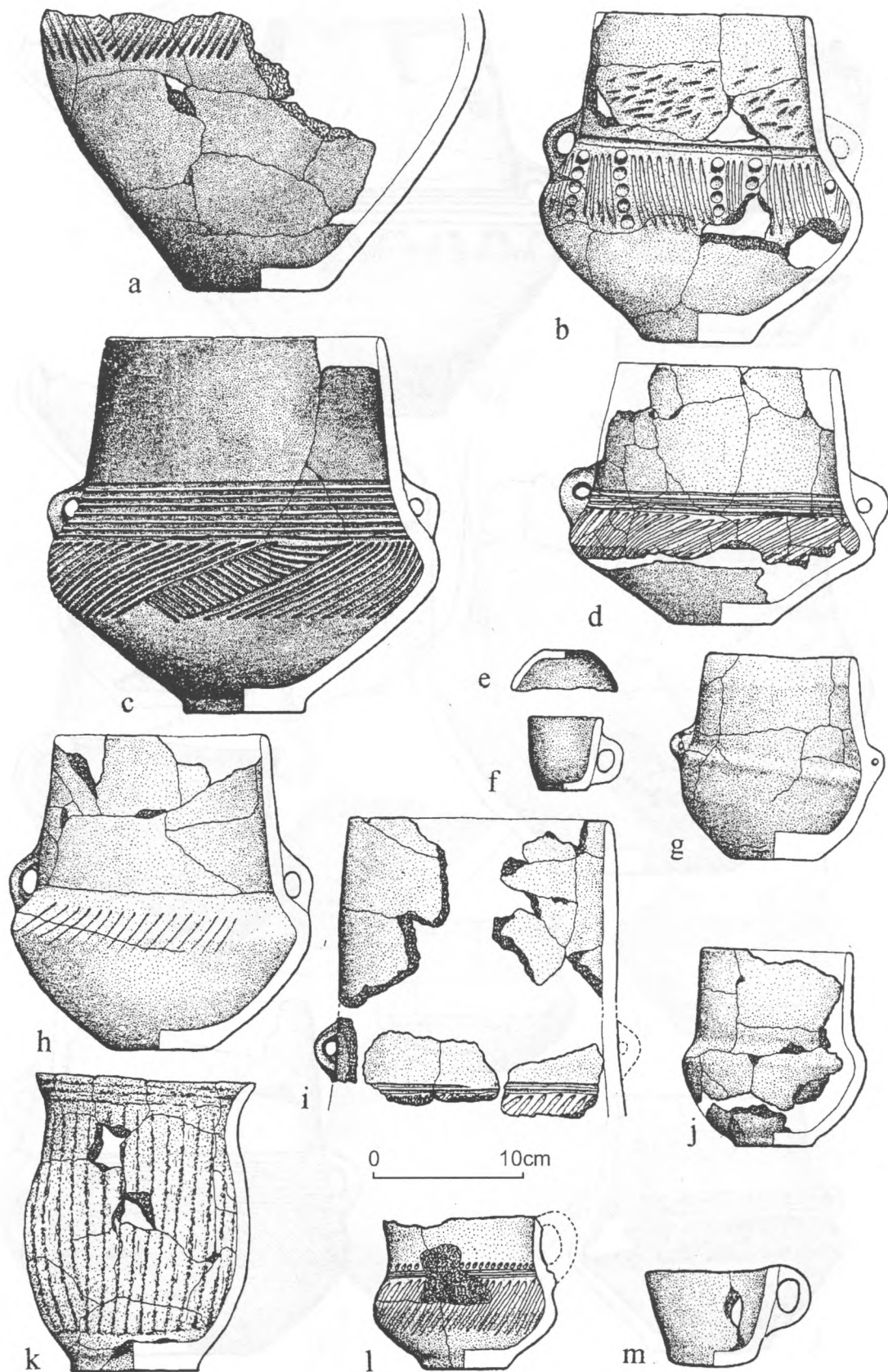
Ryc. 8. Wieprzec, stan. I. Naczynia (popielnice) z grobów: 55 (a), 56 (b), 53 (c), 54 (d), 59 (e), 57 (f), 58 (g), 65 (h – przystawka, i – popielnica). Rys. Zbigniew Jeliński.

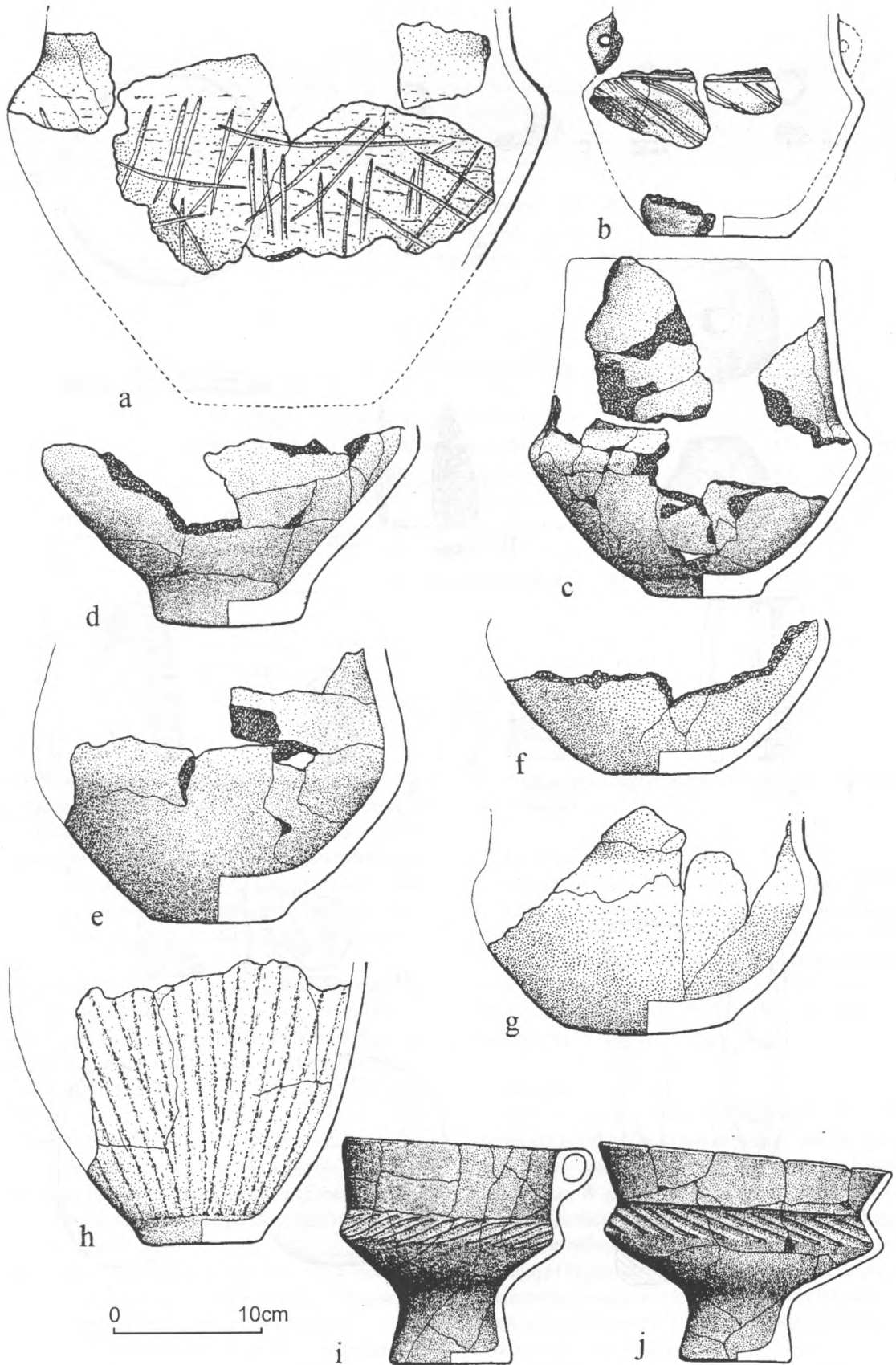
Ryc. 9. Wieprzec, stan. 1. Naczynia (popielnice) z grobów: 66 (a), 67 (b), 68 (c), 69 (d), 70 (e), 71 (f), 72 (g), 73 (h), 74 (i), 75 (j – popielnica, k – przystawka). Rys. Zbigniew Jeliński.

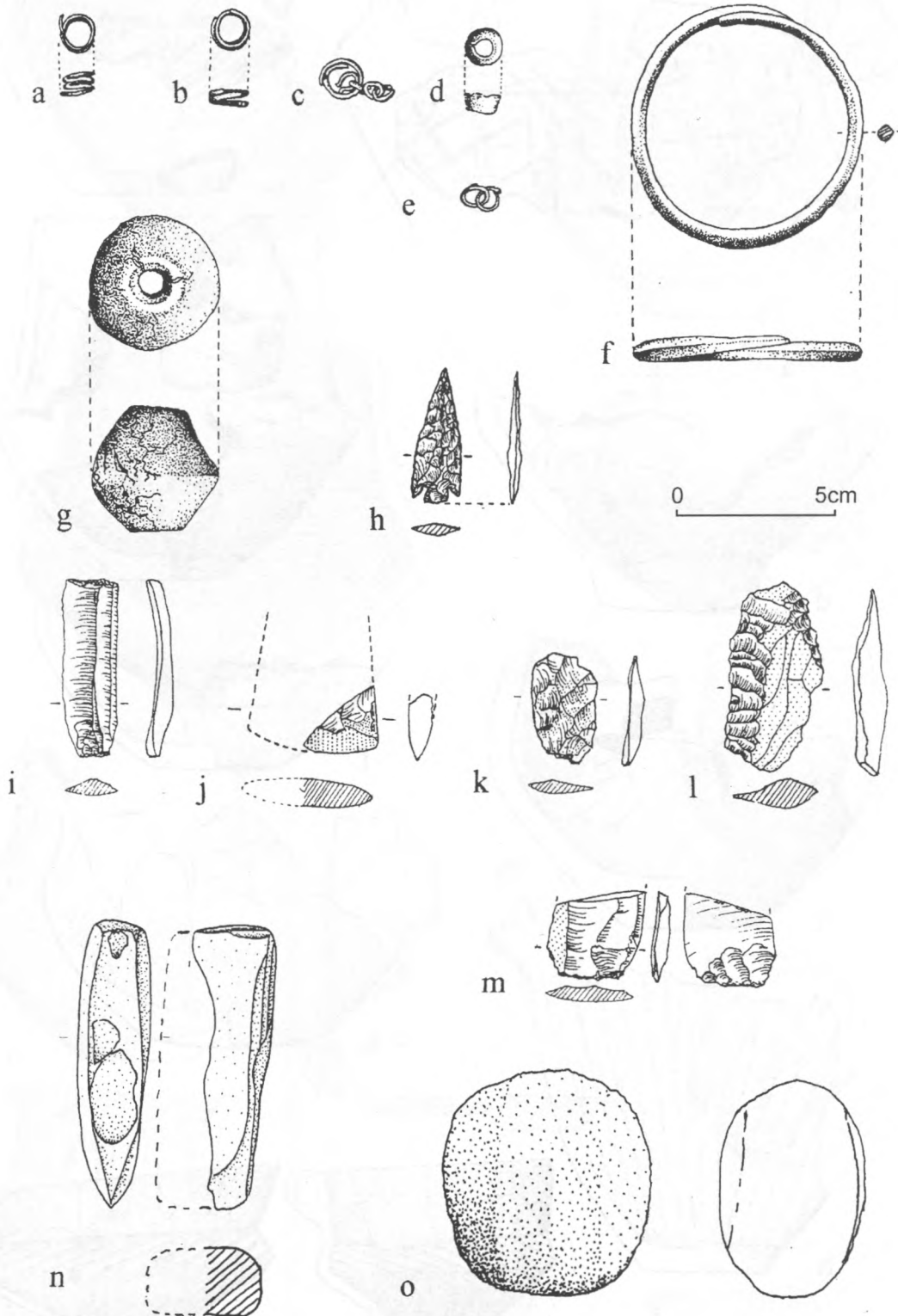
Ryc. 10. Wieprzec, stan. 1. Naczynia (popielnice) z grobów: 76 (a), 77 (b), 79 (c), 78 (d), 81 (e), 80 (f), 82 (g), 83 (h), 84 (i), 86 (j), 85 (k).
Rys. Zbigniew Jeliński.

Ryc. 11. Wieprzec, stan. I. Naczynia (popielnice) z grobów: 89 (a), 88 (b), 87 (c), 90 (d), 92 (e – przykrywa, f – popielnica), 93 (g), 94 (h), 95 (i), 98 (j), 96 (k), 97 (l – popielnica, m – przystawka). Rys. Zbigniew Jeliński.

Ryc. 12. Wieprzec, stan. 1. Naczynia (popielnice) z grobów: 99 (a), 100 (b), 101 (c), A (d), B (e), C (f); popielnice ze znalezisk przedwojennych (g, h); pucharki ulwóweckie 102 (i), 103 (j). Rys. Zbigniew Jeliński.

Ryc. 13. Wieprzec, stan. 1. Zabytki wydzielone: ozdoby metalowe z grobów: 44 (a), 57 (b, c), 70 (d, e); materiały z warstwy kulturowej: bransoleta (f), przęślik gliniany (g), narzędzia krzemienne (h-m) i kamienne (n-o). Rys. Zbigniew Jeliński.

Tab. 3. Wieprzec, stan. 1. Analiza technologiczna materiału ceramicznego.

		Sposób wykończenia powierzchni		Rodzaj i granulometria domieszki		Ilość domieszki							
						mała do 10%		średnia 10-30%		duża ponad 30%			
N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
ceramika pochodząca z grobów	79	ceramika gładkościenna	87,8	17	piasek	18,9	11	12,2	4	4,4	2	2,2	
				24	tłuczeń drobnoziarn.	26,7	13	14,4	11	12,2	0	0	
				23	tłuczeń średnioziarn.	25,5	7	7,7	10	11,1	6	6,6	
				15	tłuczeń gruboziarn.	16,7	4	4,4	6	6,6	5	5,5	
	11	ceramika chropowata	12,2	3	piasek	3,3	0	0	3	3,3	0	0	
				2	tłuczeń drobnoziarn.	2,2	2	2,2	0	0	0	0	
				3	tłuczeń średnioziarn.	3,3	1	1,1	0	0	2	2,2	
				3	tłuczeń gruboziarn.	3,3	0	0	2	2,2	1	1,1	
	1504 luźne fragmenty ceramiki	1183	ceramika gładkościenna	78,6	306	piasek	20,3	197	13,1	73	4,8	36	2,4
					414	tłuczeń drobnoziarn.	27,5	221	14,7	179	11,9	0	0
258					tłuczeń średnioziarn.	17,1	65	4,3	114	7,6	79	5,2	
205					tłuczeń gruboziarn.	13,6	37	2,5	104	6,9	64	4,3	
304		ceramika chropowata	20,2	51	piasek	3,4	13	0,8	28	1,8	10	0,7	
				86	tłuczeń drobnoziarn.	5,7	51	3,4	23	1,5	12	0,8	
				105	tłuczeń średnioziarn.	6,9	35	2,4	48	3,2	22	1,5	
				62	tłuczeń gruboziarn.	4,1	0	0	35	2,4	27	1,8	
17		ceramika ze zniszczoną powierzchnią	1,1										

CHARAKTERYSTYKA CERAMIKI GROBOWEJ

Charakterystyka ceramiki grobowej sprowadza się zasadniczo do określenia funkcji kultowej jaką pełniła ona w obrzędzie grzebalnym. Naczynia ceramiczne znalezione na cmentarzysku w Wieprzcu podzielić można, uwzględniając zasadnicze cele do jakich je wykorzystywano na: popielnice, przykrywy do popielnic, przystawki jako element wyposażenia grobowego.

Niektóre ze znalezionych luźno fragmentów naczyń mogą stanowić pozostałość po stypach czy innych zabiegach dokonywanych po złożeniu szczątków zmarłych w grobie. Identyfikacja takich naczyń jest jednak praktycznie możliwa bardzo rzadko. Nie udało się dokonać tego na cmentarzysku w Wieprzcu.

Rolę popielnic pełniły zarówno naczynia duże (np. naczynia wazowate i jajowate), jak i mniejsze (kubki), reprezentujące większość typów występujących na cmentarzysku. Kryterium wyróżnienia popielnic była obecność w nich przepalonych szczątków kostnych.

Do nakrywania popielnic używano mis, nie stwierdzono przy tym aby tą rolę pełniły inne typy naczyń. Jak również misy nie pełniły innych funkcji poza nakrywającą.

Przystawkami natomiast były wszystkie naczynia znajdujące się w grobie oprócz popielnicy i przykrywy, pełniące rolę dodatków grobowych. Na cmentarzysku w Wieprzcu rolę przystawek pełniły małe naczynia: 3 kubki i jedno naczynie

nie wazowate. Fragmentów naczyń w grobach nie stwierdzono.

CERAMIKA NINACZYNIOWA

Do zabytków ceramicznych należą także stopki glinianych ptaszków zdobione krótkimi nacięciami oraz gliniany prześlik tkacki (por. ryc. 13 g), znalezione jako zabytki luźne w wastwie cmentarzyska na. Ma on formę dwustożkowatą, z jednej strony jest odkształcony ze spękaną powierzchnią wskutek przepalenia w ogniu. Zabytek ten wyłączono z przeprowadzonych analiz.

KRZEMIEŃ I KAMIEN

Wyroby krzemienne i kamienne stanowią drugą pod względem liczebności, grupę zabytków ruchomych. Ich wartość poznawczą umniejsza fakt, iż wszystkie zostały znalezione luźno. W grupie tej wyróżniono narzędzia i ich fragmenty wykonane z surowców krzemiennych i kamiennych oraz liczne odłupki krzemienne. Wśród narzędzi na uwagę zasługuje (1) grot strzały z krótkim trzoneczkiem i dwoma zadziorami wykonany z krzemienia wołyńskiego, charakterystyczny wyłącznie dla kultury łużyckiej z terenów Lubelszczyzny i Mazowsza wschodniego (J. Fogel 1979, s. 123, tabl. XIII. 17; W. Borkowski, M. Kowalewski 1997, s. 210-211) (por. ryc. 13 h). Pozostałe zabytki są formami mniej charakterystycznymi, stąd trudno przyporządkować je konkretnej

kulturze: (2) półtylczak wykonany na wiorze z krzemienia czekoladowego, narzędzia takie wykonywane były od paleolitu schyłkowego do wczesnego neolitu, może więc być on śladem starszego osadnictwa na stanowisku 1 w Wieprzcu; w materiale archeologicznym są jednak świadectwa wtórnego używania takich narzędzi przez ludność kultury łużyckiej; (por. ryc. i); (3) fragment siekierki o przekroju soczewkowatym wykonanej z krzemienia narzutowego; formy takie występują w kulturach późnoneolitycznych i brązowych (mierzanowickiej, strzyżowskiej, trzcinieckiej, łużyckiej); (por. ryc. 13 j); (4) fragment sierpa (ze śladami napraw ?) wykonanego z krzemienia świeciechowskiego, który pozwala łączyć ten zabytek najprawdopodobniej z kulturą mierzanowicką (B. Bargieł, J. Libera 1997, s. 155) (por. ryc. 13 l); (5) odłupek z krzemienia świeciechowskiego pochodzący prawdopodobnie z sierpa (por. ryc. 13 k); (6) odłupek z krzemienia świeciechowskiego z zaruszowaną piętą (por. ryc. 13 m); (7) liczne drobne odłupki z krzemienia narzutowego; (8) fragment czworościennej siekierki z miękkiego łupka pełniącej przypuszczalnie funkcję symboliczną (por. ryc. 13 n); (9) kamienno rozcieracz (por. ryc. 13 o).

CHRONOLOGIA

Podstawę do ustalenia chronologii cmentarzyska w Wieprzcu stanowi materiał ceramiczny. Nie istnieje bowiem możliwość określenia dat absolutnych metodą importów ani wychycenia korelacji pomiędzy wyrobami ceramicznymi a metalowymi, gdyż w zespołach grobowych wystąpiła bardzo mała ilość drobnych wyrobów metalowych.

Określenia chronologii w oparciu o materiał ceramiczny dokonano poprzez analizę formalną i stylistyczną oraz poszukiwanie analogii wśród dobrze datowanych stanowisk kultury łużyckiej. Decydującą rolę odegrały tu przede wszystkim wątki zdobnicze. Ornament ukośnych, płytkich żłobków przesądza o wczesnym rodowodzie naczyń (IV okres epoki brązu) zarówno forma wazowatych jak i kubków czy pucharzków. Młodsza metrykę (przełom epoki brązu i żelaza) mają naczynia, na których pojawiły się oprócz wyraźnych żłobków także odciski stempelka, oraz naczynie z ornamentem „krokiewkowym”.

Ślabszym wyznacznikiem chronologicznym okazał się profil naczyń, nie mniej jednak zwrócono uwagę na fakt ostrzejszego profilowania w IV okresie, zaś łagodniejszego w V okresie epoki brązu. Powyższe fakty pozwalają datować funkcjonowanie cmentarzyska na IV-V okres / Ha C.

OBRZĄDEK POGRZEBOWY

Na cmentarzysku ludności KŁ w Wieprzcu powszechnie panującym obrządkiem pogrzebowym było ciałopalenie składające się z dwóch etapów: kremacji oraz zakopania w ziemi przepalonych szczątków kostnych. Cmentarzysko ciałopalne w Wieprzcu, położone na piaszczystym skłonie wzniesienia, należy do typu cmentarzysk płaskich. Nad grobami nie stwierdzono trwałych konstrukcji naziemnych. W czasie użytkowania cmentarzyska musiały jednak istnieć nasypy ziemne lub inne nietrwałe konstrukcje, czego dowodem jest

brak uszkodzeń grobów starszych przez młodsze wkopy grobowe. Nie stwierdzono także czytelnych zarysów jam grobowych.

Cmentarzysko liczyło 94 groby należące do ludności KŁ. Pierwotnie, przed zniszczeniem, mogło ich być nawet kilkaset. Układ pochówków nie nosił śladów celowego rozplanowania, także rozdzielenia grobów popielnicowych od jamowych. W trakcie badań nie zidentyfikowano miejsca, w którym odbywały się kremacje, dokonywano tego zapewne poza obrębem cmentarzyska.

Na cmentarzysku wystąpiły trzy rodzaje pochówków: popielnicowe, popielnicowe obsypane resztkami stosu oraz jamowe. W obrębie grobów popielnicowych wyróżniono kategorię grobów symbolicznych czyli takich gdzie w popielnicy nie było szczątków kostnych. Typową formą grobu popielnicowego była popielnica, której funkcję pełniło gliniane naczynie zawierające szczątki kostne, ustawione w piasku, bez obstawy kamiennej. Groby popielnicowe obsypywane resztkami stosu różnią się od nich jedynie obecnością szczątków kostnych rozsypanych wokół popielnicy. Zasadniczą formą grobu jamowego było skupisko przepalonych kości włożonych do jamy bezpośrednio lub w pojemniku z surowca organicznego (brak na ten temat bliższych informacji z cmentarzyska w Wieprzcu). Odsłonięto 88 grobów popielnicowych (w tym 13 symbolicznych), 3 popielnicowe obsypane resztkami stosu oraz 3 jamowe. Groby symboliczne stanowią 14,1% wszystkich pochówków na cmentarzysku w Wieprzcu.

Nakrywanie popielnic spotyka się bardzo rzadko, bo tylko w dwóch przypadkach (2,1%). Rolę przykryw pełniły misy, odwrócone do góry dnem. Przykryto w ten sposób popielnice w grobach symbolicznych nr 2 i 92. Nie stwierdzono aby funkcje przykryw pełniły inne typy naczyń oraz kamienie. Nie można jednak wykluczyć używania przykryw wykonanych z nietrwałego surowca organicznego.

Wyposażenie w postaci przystawek wystąpiło w czterech grobach popielnicowych (4,2%), natomiast ozdoby metalowe pojawiły się w dwóch grobach popielnicowych i jednym jamowym (3,2%).

Regułą panującą na cmentarzysku w Wieprzcu było zakopywanie jednej popielnicy w jednym grobie. Tylko w dwóch grobach (nr 5 i 52) znaleziono po dwa, ustawione jedno na drugim, naczynia zawierające przepalone szczątki. Obiekty te uznano za groby zbiorowe. W przypadku grobu nr 5 na temat lokalizacji obu popielnic względem siebie mamy pośrednie dane. Oba naczynia były zniszczone, zaś jedno z nich wciśnięte w drugie. Na tej podstawie wywnioskowano, iż stały one pierwotnie bezpośrednio jedno na drugim i uległy wgnieceniu pod wpływem własnego ciężaru. Wskazówką do sformułowania takich wniosków było analogiczne ustawienie dwóch popielnic w grobie nr 52. Drugim wariantem grobu zbiorowego były popielnice, w których znajdowały się szczątki więcej niż jednego zmarłego. Zaliczono tu również grób popielnicowy obsypany resztkami stosu ponieważ w popielnicy była część szczątków obu zmarłych natomiast reszta na zewnątrz (grób nr 32). Grobów takich mamy

w Wieprzcu 9, łącznie z grobem nr 5, który zaliczono do obu powyższych wariantów grobu zbiorowego (w jednej z popielnic znajdowały się szczątki dwojga zmarłych). Trzecim wariantem grobu zbiorowego jest grób bezpopielnicowy, gdzie w jamie grobowej stwierdzono szczątki dwojga zmarłych. Wariant czwarty natomiast to grób popielnicowy obsypany resztkami stosu, gdzie w popielnicy znajdowały się szczątki jednego zmarłego natomiast poza nią drugiego (grób nr 50). Jako grób zbiorowy (wariant piąty) uznano także grób popielnicowy symboliczny obsypany resztkami stosu zawierającymi szczątki osoby zmarłej (grób nr 10). Łącznie groby zbiorowe stanowią 13% wszystkich obiektów grobowych. Wspólnie pochowani są: kobieta z dzieckiem; mężczyzna z dzieckiem; dwoje dzieci; dwoje dzieci z osobą dorosłą; mężczyzna z dwójką dzieci; kobieta, mężczyzna i dziecko; dziecko z osobą dorosłą; dziecko z osobą o nie ustalonej płci i wieku (W. Kozak-Zychman, A. Śmiszkiewicz-Skwarska, H. Stolarczyk 1986).

W świetle danych archeologicznych nie jesteśmy w stanie odpowiedzieć na pytanie dlaczego część zmarłych została pochowana w grobach zbiorowych. Oczywistym wydaje się być tylko fakt wspólnego pochówku młodej kobiety i H-norowodka zmarłych zapewne wskutek komplikacji okołoporodowych. Więzami rodzinnymi należy również tłumaczyć pozostałe przypadki pochówków zbiorowych, cmentarzyska były przecież użytkowane przez ludność żyjącą we wspólnocie rodowej. Co jednak zdecydowało o wspólnych grobach dla części jej członków? Na to pytanie archeologia w dniu dzisiejszym nie potrafi udzielić jednoznacznej odpowiedzi. Nie można także wytłumaczyć zjawiska grobów symbolicznych oraz obsypywania popielnicy resztkami stosu.

Jak już zaznaczono, wyposażenie grobów nie występuje często ani nie jest bogate. Trudno mówić o wyraźnych skupiskach, niemniej jednak podjęto próbę ustalenia zależności pomiędzy poszczególnymi kategoriami zabytków. Ustalono, iż wyposażano przede wszystkim groby dziecięce (85,7%) oraz, że pochówki osób obu płci zmarłych powyżej 50-tego roku życia umieszczano w stosunkowo dużych naczyniach. Przyczyn najczęstszego wyposażania dzieci trudno dopatrywać się w wysokim odsetku ich śmiertelności. Na cmentarzysku w Wieprzcu dzieci stanowią 54,8% wszystkich zmarłych, co jest w społecznościach pradziejowych pewną regułą rekonstruowaną na podstawie materiału antropologicznego (T. Rysiewska 1996, s. 73).

WNIOSKI

W trakcie badań na cmentarzysku KŁ w Wieprzcu (stan. 1) poza pochówkami ludności KŁ odkryto także ślady obecności innych kultur archeologicznych, zarówno starszych jak i młodszych. Najstarsze osadnictwo na tym terenie pochodzi z wczesnej epoki brązu i jest reprezentowane przez

kilka fragmentów ceramiki zdobionych ornamentem sznura i należących do kultury mierzanowickiej. W materiale ceramicznym odczytujemy także ślady penetracji osadniczej ludności kultury trzcinieckiej. Z przełomu III i IV lub początków IV okresu epoki brązu pochodzą, zlokalizowane na obrzeżach cmentarzyska, jamy o nieokreślonej funkcji. Ich chronologię ustalono na podstawie materiału ceramicznego z wypełnisk. Niewykluczone, iż obiekty te związane są z wczesnołużyckim osadnictwem bezpośrednio poprzedzającym założenie cmentarzyska.

Użytkowanie cmentarzyska zakończyło się najpóźniej w okresie Ha C, następnie, po wielowiekowej przerwie w penetracji tego stanowiska (przez kilka dziesięcioleci musiała tu istnieć bariera sfery sacrum), zostają tu pochowani zmarli należący do ludności kultury wielbarskiej z OWR (A. Urbański 1988, s. 273-277).

Mało prawdopodobne wydaje się aby przez kilka wieków dzielących egzystencję obu kultur (KŁ i kultury wielbarskiej) przetrwały jakiegokolwiek ślady po istniejącym tu kiedyś cmentarzysku. Pochówki wielbarskie wkopano tu raczej przypadkowo, być może zaważyła na tym lokalizacja w terenie.

W trakcie badań na powierzchni cmentarzyska i w jego górnych warstwach przede wszystkim jednak w wykopach sondażowych, odkryto i zidentyfikowano pewną ilość (ok. 30 fragmentów) ceramiki wczesnośredniowiecznej będącej, niewątpliwie, pozostałością osadnictwa z tego czasu.

Stanowisko KŁ w Wieprzcu zaliczono, już w trakcie badań terenowych, do grupy ulwóweckiej. Jednostka ta należy do najsłabiej poznanych grup terytorialnych KŁ mimo wzmoczonych w ciągu ostatniego dziesięciolecia prac badawczych (S. Czopek 1997a, s. 210-226). Skupiają się one przede wszystkim na cmentarzyskach zagrożonych postępującym niszczeniem (eksploatacja piasku, składowanie śmieci oraz prace ziemne). Przebadane stanowiska znane są w większości z krótkich sprawozdań terenowych. Funkcjonujące obecnie w obiegu naukowym wiadomości o nekropolach KŁ w Topornicy (J. Głosik, 1958, s. 155-206) Bodaczowie (J. Głosik 1957, s. 147-152) oraz Łuszczowie (J. Niedźwiedz 1989, s. 139-177) pozwalają na wstępne rozpoznanie obrządku pogrzebowego KŁ na Lubelszczyźnie. Do pełnego odtworzenia sytuacji kulturowej w końcu epoki brązu i początkach epoki żelaza, niezbędne jest kontynuowanie badań w celu zwiększenia bazy źródłowej ze zwróceniem szczególnej uwagi na wzajemne relacje chronologiczne i terytorialne stanowisk. Konieczne jest także badanie osad i cmentarzysk w obrębie mikroregionów osadniczych i rozpatrywanie ich na szerszym, ogólnokulturowym tle. Prowadzone pod takim kątem badania powinny zaowocować pełniejszymi wnioskami pozwalającymi zdefiniować charakter, zasięg i chronologię grupy ulwóweckiej KŁ.

LITERATURA

- Bargieł B., Libera J.
1997 Z badań nad formami bifacjalnymi w Małopolsce, [w:] J. Lech, D. Piotrowska (red.), Z badań.
- Błajer W.
1999 *Skarby ze starszej i środkowej epoki brązu na ziemiach polskich*, Kraków.
- Borkowski W., Kowalewski M.
1997 Krzemienne groty strzał z epoki brązu z terenów Mazowsza i Podlasia, [w:] J. Lech, D. Piotrowska (red.) Z badań.
- Czerniak L.
1980 *Rozwój społeczeństw kultury późnej ceramiki wstępowej na Kujawach*, Poznań.
- Czopek S.
1997a Uwagi o kulturze łużyckiej na Lubelszczyźnie, APŚ, t. 2, s. 210-226.
1997b Ostatni sezon badań na cmentarzysku grupy tarnobrzeskiej w Pysznicy, woj. tarnobrzeskie, APŚ, t. 2, s. 78-81.
- Dąbrowski J., Gardawski A.
1979 Wschodnia grupa terytorialna kultury łużyckiej, PZPol, t. 4, Wrocław, s. 94-116.
- Drewno M.
1921 Sprawozdania z działalności Państwowego Urzędu Konserwatorskiego na okręg lubelski, WA, t. 6, s. 180-184.
- Fogel J.
1979 *Studia nad uzbrojeniem ludności kultury łużyckiej w dorzeczu Odry i Wisły. Broń zaczepna*, Poznań.
- Gajewski L., Urbański A.
1981 Wieprzec stan. I, gm. Zamość, woj. zamojskie, Spr. UMCS, s. 8-9.
- Gedl M.
1989 Grupy lokalne w obrębie kultury łużyckiej, [w:] *Pradzieje ziem polskich*, t. 1 cz. 2, Warszawa-Łódź, s. 607-647.
- Głósiak J.
1957 Zabytki z cmentarzyska kultury łużyckiej z Bodaczowa, pow. Zamość, WA, t. 24, s. 147-152.
1958 Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej z IV okresu epoki brązu w Topornicy, pow. Zamość, Mat. Star., t. 3, s. 155-206.
- Kozak-Zychman W., Śmiszkiewicz-Skwarska A., Stolarczyk H.
1986 *Analiza antropologiczna przepalonych szczątków kostnych z cmentarzyska w Wieprzcu*, mps. KA UMCS.
- Kutyłowski A., Urbański A.
1983 Wieprzec, stan. I, gm. Zamość, woj. zamojskie, Spr. UMCS, s. 17-18.
- Miśkiewicz J.
1968 Kultura łużycka w międzyrzeczu Pilicy i środkowej Wisły, Mat. Star., t. 11, s. 129-208.
- Moskwa K.
1976 *Kultura łużycka w południowo-wschodniej Polsce*, Rzeszów
- Niedźwiedź J.
1989 Cmentarzysko kultury łużyckiej w miejscowości Łuszczów, gm. Uchanie, woj. zamojskie, Pr. i Mat. Zam., t. 2, s. 139-177.
1999 Badania ratownicze na cmentarzysku kultury łużyckiej w Gródku nad Bugiem, APŚ, t. 4, s. 107-112.
- Nosek S.
1957 Materiały do badań nad historią starożytną i wczesnośredniowieczną międzyrzecza Wisły i Bugu, Annales UMCS, sec. F, vol. 6: 1951.
- Rysiewska T.
1996 *Struktura rodowa w społecznościach pradziejowych*, Wrocław.
- Szamałek K.
1987 *Kruszwicki zespół osadniczy w młodszej epoce brązu i początkach epoki żelaza*, Wrocław.
- Urbański A.
1982 Wieprzec stan. I, gm. Zamość, woj. zamojskie, Spr. UMCS, s. 8-9.
1988 Najdalej na południe Polski wysunięte stanowisko kultury wielbarskiej, Kult. wielb. t. 1, s. 273-277.
- Węgrzynowicz T.
1963 Cmentarzysko kultury łużyckiej w Młyniskach dawniej pow. Włodzimierz Wołyński, WA, t. 29, s. 9-27.
1968 Cmentarzysko kultury łużyckiej w Kamionce Nadbużnej, pow. Ostrów Mazowiecka, Mat. Star., t. 11, s. 209-248.
1970 Cmentarzysko w miejscowości Nur Kolonia, pow. Ostrów Mazowiecka, WA, t. 35, s. 69-83.
1973 Kultura łużycka na wschodnim Mazowszu i Podlasiu, MSiWŚ, t. 2, s. 7-126.

SYLWIA DZIEDZIAK

A CEMETERY OF THE LUSATIAN CULTURE IN WIEPRZEC, ZAMOŚĆ DISTRICT, LUBLIN VOIVODSHIP

Rescue excavations were carried out at the cemetery in Wieprzec in the years 1981-1984. The cemetery is situated at the highest point in the area, at a sand dune at the left bank of a small river Topornica, a tributary of the Łabuńka.

In total, an area of 193 sq. metres was investigated by exploring the preserved southern and south-eastern part of the site. Ninety two graves were recorded as well as two bowls of Ulwówek type. Additionally, 1504 potsherds and a few metal, flint and

stone artefacts were found. At the outskirts of the cemetery, four pits were identified whose function was impossible to ascertain. Their shape points to a natural origin, while the analysis of the ceramic material suggests their connection with an older settlement pre-dating the functioning of the cemetery.

The individual grave features were illustrated in the table. The artefacts collected at the cemetery were divided into three categories: metal, ceramics, flint and stone. They were subjected to analysis with special attention paid to the ceramic material due to its amount. Metal artefacts involved a bronze bracelet of thick wire, which was found loosely in the cultural layer, and small ornaments in the form of rings and coils, which were part of the furniture in some of the graves. In the group of ceramic artefacts, there were 88 vessels from graves, two bowls from sondage 5, and the aforementioned fragments of pottery. Five types of vessels were distinguished: vases-shaped forms (dominating at the cemetery), ovoid forms, shallow-bowls, cups and bowls, where the differentiating criterion was taking into account the form and proportions of the vessels. Also, two technological groups were distinguished where the assumed distinguishing feature was the finishing of the surface (smooth and coarse pottery), as well as two groups in which the criterion was the type of the thinning admixture (sand and stone chippings). The most numerous was the smooth ceramics, while the stone chipping admixture dominated over sand admixture. To the last group of artefacts belonged flint and stone items, all of which were loosely found at the cemetery. These included: an arrowpoint made of the Volhynian flint, which is typical only for the Lusatian culture at the territory of eastern Poland, a truncated

blade of the chocolate flint, a fragment of a dihedral axe made of erratic flint, a fragment of a sickle made of the Świeciechów flint (probably connected with the Mierzanowice culture), a fragment of an axe which was quadrangular in cross-section made of slate, a stone grinder and numerous flint flakes. In order to establish the chronology of the cemetery only the analysis of the ceramic material was used. A crucial role was played by ornamentation motifs which have well established chronological analogies at other sites of the Lusatian culture. On this basis the time of functioning of the cemetery was determined as the periods IV-V of the Bronze Age/Hallstatt C.

The cremation cemetery in Wieprzec belongs to the flat type. Three kinds of graves occurred here: urn graves, urn graves with remnants of the pyre strewn on top, and pit graves. Additionally, categories of symbolic and multiple graves were distinguished. The most numerous were the urn graves containing remains of one individual. The custom of covering the urns and placing furnishing in the form of additional ceramic vessels or metal items was rare (shallow bowls were typically used as lids in such cases). It was established that most often additional furnishing was found in child graves. It was also a rule that remains of individuals over fifty were placed in big vessels.

During the excavations at the cemetery also a grave from the Wielbark culture (the Roman period) was discovered, as well as a small amounts of ceramics from older periods of the Bronze Age and early Middle Ages. These findings are interpreted as traces of penetration of this area by the people of other archaeological cultures.